

Sardor Mannonov

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Sahna harakati va jismoniy madaniyat" kafedrasi dotsent (v.b.),
san'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: mannonovsardor718@gmail.com*

PANTOMIMA SAN'ATI: SYUJET VA DRAMATURGIK MUAMMOLAR

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy pantomima teatrining shakllanish bosqichlari, tarixiy evolyutsiyasi hamda bugungi kundagi dramaturgik va metodologik muammolari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilindi. Pantomimaning qadimgi marosimiy ko'rinishlardan boshlab professional sahna san'ati darajasigacha rivojlanish jarayoni yoritildi. Shuningdek, pantomima dramaturgiyasi, aktyor tayyorlash tizimi va vizual ifoda vositalarining zamonaviy teatr kontekstidagi o'rni ochib berildi.

Kalit so'zlar: pantomima, teatr, dramaturgiya, mimika, plastika, sahna ifodasi, aktyorlik mahorati, vizual teatr.

THE ART OF PANTOMIME: PLOT AND DRAMATURGICAL ISSUES

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the stages in the formation of modern pantomime theatre, its historical evolution, as well as its current dramaturgical and methodological challenges. The study examines the development of pantomime from its ancient ritual origins to the level of a professional performing art. It also explores the role of pantomime dramaturgy, actor training systems, and visual expressive means within the context of contemporary theatre.

Keywords: pantomime, theatre, dramaturgy, mime, plasticity, stage expression, acting skills, visual theatre.

Pantomima insoniyatning eng qadimiy kommunikativ shakllaridan biri sifatida nutq shakllanmagan davrlardayoq paydo bo'lgan. Dastlab u mimika, imo-ishora va tana harakatlari orqali axborot uzatish vositasi sifatida namoyon bo'lgan.

Ibtidoiy jamiyatda marosimiy va mifologik tasavvurlarni ifodalashda pantomimik harakatlar muhim o'rin tutgan.

Tarixiy manbalarga ko'ra, pantomima qadimgi Hindiston va Yunonistonda sahnaviy shaklga ega bo'lib, keyinchalik Rim teatrida mustaqil janr sifatida rivojlangan. Aynan Rim davrida pantomima professional ijrochilik maktabiga aylangan va sahnaviy kompozitsiya, dramatik tuzilma elementlari bilan boyigan.

O'rta asrlarda pantomima dramatik va folklor janrlar tarkibida yashab qolgan bo'lsa-da, uyg'onish davridan boshlab u sahna san'atining muhim tarkibiy qismiga aylandi. XIX–XX asrlarda esa Yevropa teatr maktablari, xususan fransuz pantomima san'ati vakillari so'zsiz dramani mustaqil estetik tizim darajasiga olib chiqdi [1].

Zamonaviy pantomima vizual teatr konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda so'z ikkilamchi, tana plastikasiga asoslangan semantik tizim esa asosiy ifoda vositasi hisoblanadi. Bu jarayonda aktyorning jismoniy tayyorgarligi, ichki psixofizik uyg'unligi va obrazli tafakkuri muhim omilga aylanadi.

Biroq, hozirgi davrga kelib pantomima san'atining rivojlanishi, uning ommalashishida ba'zi omillarning yetishmasligi qadimiy san'atning kamyoblashib borishiga sabab bo'moqda. Xususan, bugungi pantomima san'atining eng dolzarb muammolaridan biri – dramaturgik asosning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligidir. An'anaviy dramatik matndan farqli ravishda, pantomima dramaturgiyasi vizual-kompozitsion struktura asosida quriladi. Bunda harakat, ritm, pauza va plastika dramatik rivojlanishning asosiy komponentlari sifatida namoyon bo'ladi [2].

Pantomima spektaklida konflikt verbal dialog orqali emas, balki so'zsiz kompozitsiya va harakat dinamikasi orqali ochiladi. Shu sababli mazkur san'at uchun alohida dramaturgik metodologiya zarur. Vizual metafora, jismoniy partitura va sahnaviy plastika tizimlashtirilgan ilmiy yondashuv asosida ishlab chiqilishi lozim.

Pantomima aktyorini tayyorlash jarayoni klassik dramatik aktyor tayyorgarligidan farq qiladi. Bu yo'nalishda quyidagi komponentlar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

- plastika va jismoniy erkinlik;
- ritm va musiqiylik;
- mimik ifoda aniqligi;
- tasavvur;
- obrazli tafakkur va ichki motivatsiya;
- ta'sirchan tana va his qilish qobiliyati [3].

Stanislavskiy tizimi, Meyerxold biomexanikasi va zamonaviy jismoniy teatr metodlari pantomima aktyorini shakllantirishda nazariy asos bo'lib xizmat qilayotgan bo'lsada, bugungi kunda pantomima ta'limi uchun maxsus o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish zarurati sezilmoqda.

Raqamli texnologiyalar, multimediya va vizual effektlar keng qo'llanilayotgan zamonaviy teatr muhitida pantomima yangi estetik imkoniyatlarga ega bo'lishi mumkin. So'zdan voz kechish yoki uni minimal darajaga tushirish orqali sahnaviy ifoda universallasadi va turli madaniy kontekstlarda tushunarli bo'lib qoladi.

Pantomima bugungi global teatr jarayonida intermedial va performativ yo'nalishlar bilan integratsiyalashib, yangi sintez shakllarini yaratmoqda. Bu esa uning estetik va kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pantomima qadimiy marosimiy shakldan zamonaviy vizual teatr tizimigacha murakkab evolyutsion jarayonni bosib o'tgan. Bugungi kunda uning asosiy muammolari dramaturgik metodologiyaning yetarli ishlab chiqilmaganligi va maxsus ta'lim tizimining to'liq shakllanmaganligidadir.

Pantomimani zamonaviy teatr nazariyasi doirasida alohida ilmiy obyekt sifatida o'rganish, uning dramaturgik modelini ishlab chiqish hamda aktyor tayyorlashning maxsus metodikasini yaratish ushbu yo'nalishning istiqbolli rivojlanishini ta'minlaydi.

Pantomima san'atining rivojlanishida dramaturgiya masalasi eng murakkab va bahsli bosqichlardan biri hisoblanadi. Har qanday sahna asarining mustahkamligi uning dramaturgik asosiga bog'liq bo'lganidek, pantomima spektaklining badiiy qiymati ham avvalo uning ichki kompozitsion tuzilmasi va g'oyaviy yaxlitligi bilan belgilanadi. Teatrshunoslar tomonidan e'tirof etilganidek, aynan dramaturgik poydevor spektaklning mantiqiy rivoji, obrazlar tizimi va tomoshabinga ta'sir kuchini belgilaydi.

Dramatik teatr repertuari asrlar davomida shakllangan boy adabiy manbalarga tayangan holda rivojlanib kelgan. Pantomima sohasida esa bu jarayon ancha murakkab kechgan. So'zsiz teatr xususiyati sababli pantomima uchun maxsus yozilgan librettolar va dramatik materiallar son jihatidan kam. Natijada aksariyat pantomima jamoalari mustaqil ravishda syujet yaratishga yoki mavjud adabiy asarlarni moslashtirishga majbur bo'ladi. Bunday holat ko'pincha g'oyaviy noaniqlik, kompozitsion tarqoqlik va dramatik ziddiyatning yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi [4].

Pantomima dramaturgiyasi ham umumiy dramaturgiya qonuniyatlariga bo'ysunadi. Har qanday sahna asari singari, unda ham aniq g'oya, izchil voqealar rivoji, tugun, kulminatsiya va yechim mavjud bo'lishi zarur. Dramaturgik kompozitsiyaning uchburchak modeli – boshlanish, rivojlanish, cho'qqi nuqta va yakun – pantomima uchun ham amal qiladi. Pantomima librettosining o'ziga xosligi shundaki, unda barcha mazmun ko'rinadigan harakatlar orqali ifodalanadi. Drama janridan farqli ravishda, bu yerda voqeani personaj tilidan hikoya qilish imkoniyati mavjud emas. Har bir dramatik vaziyat tomoshabin ko'z o'ngida harakat orqali tug'iladi, rivojlanadi va yakun topadi. Shu bois pantomima dramaturgi muallifi harakatning imkoniyatlarini chuqur bilishi, sahnaviy plastika vositalarini ongli ravishda tanlashi zarur.

Pantomima asarining g'oyaviy markazi alohida ahamiyatga ega. Asarning mavzusi insoniyat uchun dolzarb, ma'naviy yoki ijtimoiy mazmunga ega bo'lishi lozim. Yuksak darajadagi pantomima harakati orqali ifodalangan aniq maqsad

tomoshabinda kuchli hissiy aks-sado uyg'otadi. Tarixda Charli Chaplin tomonidan yaratilgan sahnaviy obrazlar bunga yorqin misol bo'la oladi. Chaplin ijodida harakat va vizual metafora vositasida global mazmundagi g'oya ifodalangan bo'lib, minimal vositalar orqali kuchli dramaturgik ta'sirga erishilgan [5].

Dramaturgik tuzilmaning muhim elementi – tugun va to'siqlar tizimidir. Pantomimada qahramonning maqsad sari harakatida uchraydigan to'siqlar obrazning ichki va tashqi rivojini ta'minlaydi. To'siq qanchalik murakkab va dramatik bo'lsa, harakat shunchalik faol va ta'sirchan bo'ladi. Faol harakat esa tomoshabin idrokini jonlantiradi. Masalan, Chaplinning boks etyudida qahramon bir nechta jiddiy to'siqlarga duch keladi: jismoniy kuch jihatidan ustun raqib, tor makon, ijtimoiy vaziyat. Aynan ushbu to'siqlar obrazni yorqinlashtiradi va dramaturgik dinamikani kuchaytiradi. Pantomima dramaturgi uchun yana bir muhim shart – ifoda vositalarini chuqur egallashdir. Har qanday sahnaviy harakat pantomima bo'la olmaydi. Harakat ichki mazmunni ochib berishi, g'oyaga xizmat qilishi shart. Ortiqcha yoki majburiy harakat sahnaviy ta'simi susaytiradi. Xuddi dramatik matnda ortiqcha so'z bo'lmaganidek, pantomimada ham maqsadsiz imo-ishora yoki plastika bo'lmashligi kerak.

Zamonaviy pantomima amaliyotida esa ko'plab spektakllar va etyudlar dramaturgik yetuklikdan yiroq holda namoyon bo'lmoqda. Syujetning mayda detallarga ajratilmaganligi, konfliktning aniq belgilanmaganligi, g'oyaning yetarli darajada shakllanmaganligi sahnaviy asarning badiiy qiymatini pasaytiradi. Ayrim hollarda pantomima oddiy jismoniy harakatlar ketma-ketligiga aylanib qolmoqda. Xulosa qilib aytganda, pantomima dramaturgiyasi bugungi kunda nazariy jihatdan chuqur tadqiq etilishi zarur bo'lgan yo'nalishdir. Uning rivoji maxsus librettolar yaratish, dramaturgik metodologiyani ishlab chiqish va so'zsiz teatrning estetik imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish bilan bevosita bog'liq. Pantomima dramaturgiyasining takomillashuvi ushbu san'at turining mustaqil va yuksak badiiy tizim sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Славский Р. Искусство пантомими. – Москва: Искусство, 1962. – 230 с.
2. Румнеев А. Пантомима и её возможности. – Москва: Искусство, 1966, – 160 с.
3. Aubert Ch. World of Pantomime. – London: Allen Unwin, 1927. – 200 p.
4. Маркова Е. Современная зарубежная пантомима. – Москва: Искусство, 1985. – 210 с.
5. Mannonov S. Pantomima. – Toshkent: Ilmiy texnika axboroti-press, 2020. – 116 b.